

KATEDRA HISTÓRIE

Prof. PaedDr. Martin Pekár, PhD., vedúci katedry
Moyzesova 9, 040 01 Košice
martin.pekar@upjs.sk

Vážený pán
Prof. Mgr. Marián Zouhar, PhD., dekan
Filozofická fakulta UK
Gondova ulica 2
811 02 Bratislava 1

Váš list značky / zo dňa
7930/2021

Naša značka

Vybavuje / tel.

Košice
9. 3. 2022

VEC Posudok oponenta na habilitačnú prácu

Štelmachovič Bumová, Ivica. *Sionisti a buržoázni nacionalisti v ŠtB. Prípady Oskar Valášek a spol. (1951 – 1963)*. Bratislava : Chronos, 2019. 159 s.

Mgr. Ivica Štelmachovič Bumová, PhD. predložila ako svoju habilitačnú prácu knihu publikovanú v roku 2019. Kniha má charakter vedeckej monografie z hľadiska rozsahu i formy. Prešla riadnym recenzným konaním. Domnievam sa, že spĺňa formálne znaky na to, aby mohla byť predložená a posúdená ako habilitačná práca.

Ako oponent by som v prvom rade chcel upozorniť, že som historik a posudzovanú prácu vnímam cez prizmu svojho odboru, čo môže byť niekedy iná optika ako v prípade odboru religionistika, v ktorom habilitačné konanie prebieha.

Autorka si ako tému svojho výskumu vybrala udalosti spojené s konkrétnym súdnym procesom odohrávajúc sa v období 50. a začiatku 60. rokov 20. storočia. Súdne procesy z tohto obdobia sú relatívne frekventovanou témou, napriek tomu stále ponúkajú priestor na ďalší výskum. Nachádzajú sa totiž na priesečníku rôznych prístupov, tém a problémov. Prostredníctvom nich poznávame komunistický režim v Československu, jeho ideologické východiská, mocensko-represívny aparát, kľúčové postavy doby, prepojenie na dianie vo vtedajšom sovietskom bloku a v neposlednom rade, ako je tomu v prípade posudzovanej práce, aj občas prehliadaný rozmer v podobe povojnového režimom riadeného antisemitizmu.

Výskum stanovenej témy autorka realizovala primárne historickou metódou. Popri štúdiu odbornej literatúry realizovala základný výskum vo viacerých archívoch na Slovensku a v Česku. Ku kritike a interpretácii pristúpila inovatívnym spôsobom. Na reálie povojnového československého komunistického režimu a súdobých politických procesov sa pokúsila aplikovať Hilbergovu typológiu – páchatelia, obeť a diváci. Vychádzajúc z toho rozdelila svoju knihu do dvoch ťažiskových kapitol. Prvá je orientovaná na páchatelov, druhá na obeť, pričom, zdanlivo paradoxne, ide o tých istých jednotlivcov. Ako upozornila samotná autorka, dynamika skúmaného obdobia bola extrémna, preto názvy kapitol formulovala polemicky, s otáznikmi. Ak konštatujem, že autorka volila inovatívny prístup k téme, musím zároveň dodať, že v úvode práce by som očakával podrobnejšie odôvodnenie tohto rozhodnutia, vrátane vysvetlenia, prečo a ako je podľa nej možné aplikovať Hilbergovu typológiu v novom kontexte, aké sú úskalia a benefity uvedeného prístupu. Podrobnejšiu analýzu by som očakával aj vo vzťahu k vymedzeniu vlastného predmetu výskumu a východiskovému stavu poznania. Absenciu takej analýzy pripisujem skutočnosti, že autorka popri vedeckej stránke mala pri písaní knihy na zreteli širší okruh čitateľov, pre ktorých by išlo o menej záživný text. Oproti tomu vyzdvihujem, že autorka jasne upozornila na riziká spojené so špecifikami kritiky inštitucionálnych historických prameňov, ktorých pôvodcom bola komunistická ŠtB, príp. iné zložky mocensko-represívneho aparátu režimu. V prípade jej výskumu to považujem za mimoriadne dôležité, pretože tému v dominantnej miere spracovala cez individuálne príbehy, resp. biografické portréty obetí procesu. Prvá kapitola ich sleduje v čase pred obžalobou, druhá od obžaloby v roku 1953 po rehabilitácie v roku 1963. Práve vďaka netradičnej štruktúre založenej na kombinácii osobného a zároveň skupinového príbehu v dvoch po sebe nasledujúcich, no úplne odlišných situáciách je podľa môjho názoru posudzovaná práca odborne, ale aj čitateľsky najzaujímavejšia.

Osobitnú pozornosť venuje autorka faktu, že sedem z desiatich obetí procesu pochádzalo zo židovského prostredia. To bolo zrejme jedným z rozhodujúcich dôvodov výberu témy i dôvodom predloženia habilitačnej práce v odbore religionistika. Pozornosť ŠtB sa v tomto prípade celkom logicky zamerala na židovské prostredie, pretože prípad Valášek a spol. nadväzoval na vykonštruovaný proces s Rudolfom Slánským, pri ktorom hralo obvinenie zo sionizmu významnú rolu, a jeho vynútené priznanie o sieti spolupracovníkov v prostredí bezpečnostného aparátu. Za hlavu tejto skupiny bol označený práve Oskar Valášek pôsobiaci ako spolupracovník Slánskeho na ÚV KSS.

Rozdelenie práce do dvoch kapitol má svoju logiku a opodstatnenie v spomínanom autorkinom prístupe. V oboch kapitolách kombinovala priamu a nepriamu metódu. Pri všeobecnejších pasážach sa opierala dostupnú vedeckú literatúru, pričom preukázala adekvátnu znalosť súčasného stavu poznania. Prínosnejšie sú tie časti, v ktorých na základe vlastného archívneho výskumu detailne, čo má prirodzene za následok materiálový charakter textu, kreslí profily jednotlivých aktérov tak, ako to robil vtedajší mocensko-represívny aparát. Jednotlivé profily sa ale práve v kontexte všeobecnejších pasáží reflektujúcich súčasné poznanie dostávajú do nového svetla. Autorka využijúc jestvujúce historické poznanie odhaľuje tak skryté aspekty a súvislosti, ako aj pravú tvár nastupujúceho

komunistického režimu, jeho východiská a nástroje. Nevyhýba sa osobným zlyháním neskorších obetí politického procesu z obdobia pred obvinením.

Vzhľadom na odbor habilitačného konania by som rád osobitne vyzdvihol pomerne krátku, avšak dôležitú časť, v ktorej autorka analyzuje ideové pozadie využívania obvinení zo sionizmu pri politických procesoch z 50. rokov 20. storočia (s. 69-72). Upozorňuje na Marxove a Leninove názory ako východisko, konšpiračný charakter vnímania sionizmu v 50. rokoch a na vplyv reálnej politiky, t. j. chladných vzťahov medzi štátom Izrael a ZSSR v 50. rokoch. Autorka tu načrtáva rozdielne roviny problému – filozofickú, náboženskú i mocensko-politickú, ktoré sa prostredníctvom zásahov rôznych sovietskych delegátov a poradcov dostávali okrem iného i do praktík ŠtB.

Záver posudzovanej práce stručne syntetizuje najdôležitejšie zistenia autorky. Predovšetkým zdôrazňuje nosnú myšlienku, že z páchatel'ov sa stali obeť. Naznačuje aj ľudské rozmery konania aktérov, dôvody zlyhaní, či individuálne sociálne dôsledky udalostí – silné námety na ďalší výskum. Posudzovaná habilitačná práca I. Štelmachovič Bumovej inovatívnym prístupom približuje vcelku bežnú tému. Odkrýva nové perspektívy a dochádza k novému vedeckému poznaniu. Zároveň podnecuje ďalší výskum.

Vzhľadom na všetky vyššie uvedené skutočnosti konštatujem, že predložená habilitačná práca spĺňa podľa môjho názoru predpísané kvalitatívne kritériá. Navrhujem prácu akceptovať a Mgr. Ivici Štelmachovič Bumovej, PhD. udeliť titul docentka v odbore religionistika.

Prof. PaedDr. Martin Pekár, PhD., oponent